

BESLUT

Sid
1 (14)

Datum
2026-03-20

Dnr
3917-2025

Chefsjustitieombudsmannen
Erik Nymansson

Kritik mot en domare för bristande saklighet och opartiskhet i ett ärende om förvalterskap

Beslutet i korthet: I ett ärende om anordnande av förvalterskap vid Malmö tingsrätt uppkom svårigheter att komplettera utredningen med ett läkarintyg på grund av att den enskilde som ärendet gällde inte medverkade till att bli läkarundersökt. I ärendet hade tingsrätten interimistiskt anordnat förvalterskap och utsett en förvaltare för den enskilde. Den ansvarige domaren förelade förvaltaren att inkomma med ett läkarintyg. I föreläggandet uttryckte domaren sig på ett sätt som uppfattades som att han ansåg att förvaltaren borde se till att en läkarundersökning genomfördes av den enskilde mot dennes vilja.

ChefsJO uttalar att det måste betraktas som osäkert i vilken mån en förvaltare över huvud taget kan samtycka till läkarundersökningar för den enskildes räkning. I det här fallet gav föreläggandet felaktigt sken av att förvaltaren utan närmare överväganden och med långtgående medel kunde tvinga den enskilde till en läkarundersökning. Genom att utforma föreläggandet som han gjorde levde domaren inte upp till kravet på saklighet i 1 kap. 9 § regeringsformen.

Domaren kritiseras även för bristande saklighet och opartiskhet beträffande utformningen av ett föreläggande till överförmyndarnämnden samt för vissa telefonkontakter i ärendet.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde Överförmyndarnämnden Malmö Stad klagomål mot Malmö tingsrätts handläggning av ett ärende om anordnande av förvalterskap. Av anmälan med bilagor framgick i huvudsak följande.

Ärendet inleddes efter att chefsrådmannen AA hade varit ordförande vid ett sammanträde för muntlig förberedelse i ett tvistemål mellan en person (i JO:s beslut benämnd NN) och dennes bostadsrättsförening. NN:s bostadsrätt riskerade att förverkas på grund av vanvård. Tvisten avslutades genom en förlikning som bl.a. innefattade att NN:s bostadsrätt var förverkad och att anstånd med avflyttning gavs till den 31 december 2024. Efter sammanträdet i tvistemålet initierade AA ett ärende om anordnande av förvalterskap för NN.

Den 11 oktober 2024 beslutade Malmö tingsrätt att interimistiskt anordna förvaltarskap för NN.

Den 19 november 2024 ringde AA tillsammans med NN:s pappa till en handläggare vid överförmyndarnämnden. AA krävde att handläggaren skulle redogöra för varför NN:s bostadsrätt inte blivit såld och att överförmyndarnämnden skulle ge stöd åt förvaltaren att lösa NN:s situation.

Under ärendets handläggning fick överförmyndarnämnden uppdrag från tingsrätten att inhämta läkarintyg beträffande NN. Under hösten 2024 framkom vid kontakter med NN:s vårdcentral att vårdcentralen saknade patientkännedom eftersom det inte hade förevarit någon vårdkontakt sedan 2016.

Överförmyndarnämnden hade flera kontakter med vårdcentralen och den 25 november 2024 fick nämnden ett brev från ansvarig läkare som uppgav att möjligheterna att utfärda läkarintyg hade uttömts, bl.a. genom försök till hembesök. I avsaknad av läkarintyg avstyrkte överförmyndarnämnden samma dag att slutligt förvaltarskap skulle anordnas för NN.

Den 13 januari förelade AA på nytt överförmyndarnämnden att inkomma med läkarintyg. I föreläggandet angavs bl.a. följande.

Enligt ett interimistiskt beslut från den 10 oktober 2024 har [NN] i dag förvaltare. Förvaltaren har rätt att besluta i både frågor som rör [NN:s] ekonomiska förhållanden och som rör [NN:s] person. Det kan under sådana förhållanden inte vara särskilt svårt att skaffa fram ett läkarintyg. Tingsrätten upprepar föreläggandet om att Överförmyndarnämnden ska inkomma med läkarintyg [– – –]

Efter att överförmyndarnämnden på nytt avstyrkt att förvaltarskap skulle anordnas förelade AA den 28 januari 2025 NN:s förvaltare att inkomma med läkarintyg. I föreläggandet angavs bl.a. följande.

Enligt tingsrätten är det angeläget att [NN:s] hjälpbehov undersöks. Det framstår inte som acceptabelt att låta bli att slutligt förordna förvaltare med hänvisning till att det är svårt att få fram ett läkarintyg, särskilt som oviljan att ha kontakt med omvärlden kan antas vara en del av en förmodad sjukdomsbild.

Du är genom interimistiskt beslut [NN:s] förvaltare. Ditt uppdrag omfattar att sörja för hans person, bevaka hans rätt och förvalta hans egendom. Det innebär att du både i teorin och i praktiken kan fatta alla sorters beslut åt honom. Du kan alltså utan vidare beställa en lässmed till lägenheten, som ser till att du kommer in där; ensam eller tillsammans med bokad läkare från vårdcentral. Mot den angivna bakgrunden förelägger tingsrätten dig, i din egenskap av förvaltare, att senast den 14 februari 2025 inkomma med läkarintyg avseende [NN:s] behov av förvaltarskap. Eftersom ärendet brådskar vore det bra om intyget kom tidigare än den angivna fristen.

Den 10 februari 2025 inkom förvaltaren med ett läkarintyg och skrev följande i ett mejl.

Hej [N.],

Tack för ditt stötande [*rätteligen stöttande, JO:s anm.*] samtal. Jag har nu varit på plats med doktor, lässmed och ordförande., Vi ringde på och doktorn ropade på [NN], tyvärr inget svar. Plötsligt stod [NN] i trappan, han hade varit ute. Doktorn började prata med honom och sedan satt vi i trappan i ca 1 timmes tid, han ville inte släppa in oss, vill inte ha hjälp med något. Tyvärr jag håller inte med. [NN] behöver hjälp. Här kommer underlaget från doktorn. Välkommen att ringa mig om hur jag skall gå vidare nu till på onsdag...avvakta?...

Överförmyndarnämnden ifrågasatte lämpligheten av tingsrättens handläggning och uppgav att vissa åtgärder saknat lagstöd.

Utredning

JO begärde att tingsrätten skulle yttra sig över anmälan och redovisa sin bedömning av det som kommit fram. Bedömningen skulle särskilt beröra följande frågor.

- Hur tingsrättens handläggning förhåller sig till kravet på saklighet och opartiskhet i 1 kap. 9 § regeringsformen när det gäller det som förs fram i anmälan beträffande
 - telefonsamtalet med överförmyndarnämnden den 19 november 2024,
 - föreläggandet till överförmyndarnämnden den 13 januari 2025 samt
 - föreläggandet till den interimistiskt förordnade förvaltaren den 28 januari 2025 och övriga kontakter som förevarit med förvaltaren.
- Förutsättningarna för att förelägga den interimistiskt förordnade förvaltaren att inkomma med läkarintyg, på det sätt som skett den 28 januari 2025.
- Vilka rättsliga möjligheter som finns att tillgå för att få in ett läkarintyg eller annan likvärdig utredning när den enskilde inte vill medverka till sådana åtgärder.

Tingsrätten, genom lagmannen BB, kom in med ett remissvar till vilket fogades ett yttrande av AA, som numera är lagman i en annan tingsrätt.

AA uppgav i huvudsak följande.

Behovet av läkarintyg

— — —

I november månad blev jag kontaktad per telefon av [NN]:s pappa, som förklarade att han – efter kontakter med den interimistiskt förordnade förvaltaren ... – hade förstått att frågan om läkarintyg inte kom framåt. Jag och pappan ringde då (i ett trepartssamtal) upp handläggaren på ÖFN [*överförmyndarnämnden, JO:s anm.*] för att fråga vad som hände. Samtalet handlade om läkarintyget som behövdes för att förvalterskapsärendet skulle kunna slutföras. Försäljningen av lägenheten var inte i sig en fråga, varken för tingsrätten eller för ÖFN.

ÖFN yttrade sig till tingsrätten den 25 november 2024. I yttrandet angav ÖFN att endast en vårdgivare hade kunnat lokaliseras, som tyvärr inte hade lyckats etablera någon kontakt med [NN]. Vårdgivaren hade till ÖFN uppgett att det enligt deras bedömning inte fanns underlag att begära handräckning av polis, varför vårdgivaren ansåg sig ha uttömt möjligheterna att utfärda ett läkarintyg. Mot den bakgrunden avstyrkte ÖFN slutligt anordnande av förvaltare.

Vid handläggning av ärenden om förvaltare gäller som bekant lagen (1996:242) om domstolsärenden. Enligt 12 § ska domstolen se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver. Ärendetypen är indispositiv på det sättet att domstolen har det slutliga ansvaret för att ärendet blir tillräckligt utrett.

Med tanke på domstolens utredningsskyldighet kunde jag inte acceptera ÖFN:s ställningstagande. I ett mail den 13 januari 2025 förelade jag därför på nytt ÖFN om att inkomma med läkarintyg. ÖFN besvarade föreläggandet redan nästa dag, med ett förnyat besked om att något läkarintyg inte kunde inhämtas. Som tillkommande utredning fanns en tjänsteanteckning från ett samtal som ÖFN haft med förvaltaren ..., i vilket [förvaltaren] bl.a. förklarat att hon inte hade lyckats etablera någon kontakt med [NN].

I detta skede skrev jag det av ÖFN ifrågasatta föreläggandet till förvaltaren. Föreläggandet utformades närmast som ett imperativ, för att förvaltaren vid behov skulle kunna visa upp det för exempelvis en lässmed. Innan det skriftliga föreläggandet skickades, ringde jag emellertid upp [förvaltaren] och förklarade situationen samt underströk tydligt att det inte fanns något äventyr kopplat till föreläggandet. Som jag uppfattade saken, så välkomnade [förvaltaren] föreläggandet och hade inget emot detsamma. Det är troligen denna telefonkontakt som [förvaltaren] refererar till i sitt mail den 10 februari 2025. Jag är i sammanhanget helt trygg med att hon tyckte att mitt samtal var ”stöttande” och inte ”stötande”.

[Förvaltaren] lyckades sammanföra [NN] med en läkare. Hon efterkom föreläggandet och skickade den 10 februari 2025 in ett läkarintyg, i vilket den intygsskrivande läkaren bedömde att [NN] på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande, var ur stånd att vårda sin egendom. I och med det kunde handläggningen fortskrida. En annan kollega, rådmannen ..., fattade det slutliga beslutet om förvaltare.

Min syn på de frågor som JO vill ha belysta

[...]

[Telefonsamtalet med Överförmyndarnämnden den 19 november 2024]

— — —

I ett ärende som detta – som är rättsvård och inte är rättskipning i egentlig bemärkelse – har tingsrätten en egen utredningsskyldighet. Det innebär att domstolen inte kan acceptera att ärendet avgörs på ett ofullständigt underlag. Den behövliga utredningen måste tas fram och det är ytterst domstolens ansvar att se till att det sker (se Mikael Mellqvists kritik av NJA 2018 s. 350 i *Utredningskravet i förvaltareärenden*, JT 2018-19, s. 94 ff). Som illustration kan Högsta domstolens bedömning i NJA 2014 s. 731 nämnas. Ärendet handlade om upphörande av förvaltare. Huvudmannen – som hade begärt att förvaltareskapet skulle upphöra – hade flera gånger förelagts att inkomma med läkarintyg, men något sådant hade inte lämnats in. Tingsrätten och hovrätten lät otydligheten gå ut över huvudmannen, vilket konkret innebar att förvaltareskapet fick bestå. Högsta domstolen konstaterade att det förhållningssättet innebar ett grovt rättegångsfel, varför underrätternas beslut undanröjdes och ärendet återförvisades till tingsrätten.

Enligt min bestämda uppfattning kan ett indispositivt förvalterskapsärende inte "göras dispositivt" genom att brister i utredningen tillåts styra utgången. Det är lika illa om en person med behov av förvalterskap lämnas utan sådan hjälp, som om en förvaltare förordnas för en person som saknar sådant behov.

Det nu aktuella ärendet avsåg en person som på goda grunder kunde antas lida av psykisk ohälsa, innefattande bl.a. att han isolerade sig och saknade förmåga att sköta nödvändiga kontakter med omvärlden. Domstolen hade färsk erfarenhet – i form av tvistemålet – av att denna ohälsa kunde medföra stora och akuta problem för personen. Under sådana förhållande vore det orimligt att negligera hjälpbehovet med hänvisning till att personen inte tog önskade kontakter med samma omvärld. Detta gav jag uttryck för i samtalet med ÖFN den 19 november 2024, även om jag inte vill tro att mina ord föll på det sätt som handläggaren antecknat. Det jag sade var att *tingsrätten och ÖFN* med fog skulle framstå i en dålig dager om vi inte lyckades säkerställa att personen fick den hjälp han behövde. Varken tingsrätten eller ÖFN hade med själva lägenhetsförsäljningen att göra, men båda instanserna hade ett ansvar att se till att ett läkarintyg ordnades fram. Den avgörande skillnaden mellan mitt och ÖFN:s synsätt, vilken var tydlig redan då och som med tiden blivit allt tydligare, var att ÖFN ville nöja sig med ett otillräckligt underlag, vilket jag inte var beredd att göra.

[Föreläggandet till Överförmyndarnämnden den 13 januari 2025]

Jag vidhåller att det behövdes ytterligare utredning i ärendet. Det var inte ett godtagbart alternativ att avsluta ärendet utan tillräckligt underlag.

Jag skulle givetvis önska att ÖFN själva sökte alternativa vägar framåt, eftersom det är de som löpande hanterar dessa frågor. När de passivt konstaterade att de inget kunde göra, så ville jag ge dem uppslag till utestående möjligheter. Det var min förhoppning att ÖFN kunde hjälpa den interimistiskt förordnade förvaltaren att komma vidare. Om hon – som, enligt vad jag förstått, här hade sitt första uppdrag som förvaltare – skulle vidta några egna åtgärder, så behövde hon få vägledning och stöttning. Även om ÖFN har en tillsynsfunktion, så är det inom övriga myndighetssverige vanligt att myndigheter samtidigt – dvs. parallellt med en sådan tillsynsfunktion – hjälper sina aktörer att göra rätt.

[Föreläggandet till den interimistiskt förordnade förvaltaren den 28 januari 2025 och övriga kontakter som förevarit med förvaltaren]

Av 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken följer att rätten i ärenden om anordnande godmanskap eller förvalterskap ska inhämta *yttranden* från den enskildes make eller sambo, barn och framtidsfullmakthavare, överförmyndaren och vårdinrättning, om det inte är obehövligt. Av bestämmelsen följer vidare att yttrandet också, om det behövs, ska inhämtas från andra närstående samt från den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar regionens ledning av omsorgsverksamheten. Det kan noteras att det inte av bestämmelsens ordalydelse följer att rätten kan inhämta ett *yttrande* från en förvaltare eller god man, även om det i praktiken är mycket vanligt att sådana aktörer yttrar sig i dessa ärenden.

I det aktuella ärendet inhämtades inte bara ett *yttrande* från förvaltaren, utan denna förelades också att inkomma med *utredning* i form av ett läkarintyg. Den uppgiften ankommer normalt sett på ÖFN, vilket följer av 11 kap. 17 a § första stycket föräldrabalken. I förarbetena till bestämmelsen diskuteras gränsdragningen mellan tingsrättens utredningsansvar och ÖFN:s bistånd i sammanhanget. Inget i förarbetena tyder på att ÖFN skulle ha en exklusiv rätt att inhämta utredning, vilket jag tolkar som att tingsrätten – också efter 2014 års lagändring – kan inhämta sådan. Problemet i det förevarande fallet var att det visat sig svårt att få [NN] att medverka till någon läkarundersökning. För att en sådan alls skulle komma till stånd krävdes, vad det verkade, inblandning från den interimistiska förvaltaren. Tingsrätten ställde därför sitt föreläggande till henne.

Föreläggandet innefattade ett förslag på hur hon kunde gå till väga för att få fram ett läkarintyg. Jag bedömde att det var nödvändigt med en så pass detaljerad beskrivning, med tanke på att hon (trots den bästa vilja att hitta en lösning) stod ganska handfallen inför den besvärliga situationen. I den bästa av världar hade ÖFN stått för denna vägledning av förvaltaren, men när de inte ville göra det så gjorde jag det.

Det ska i sammanhanget åter understrykas att jag – innan föreläggandet skickades – ringde upp förvaltaren och förklarade problemet. Jag underströk att föreläggandet som skulle skickas till henne inte var förenat med något äventyr och att hon därför – om hon ville – kunde låta bli att följa detsamma. Förvaltaren hade inget emot att bli förelagd, utan verkade mest lättad över att det kanske kunde finnas en väg framåt.

Förvaltaren har därefter ringt till mig vid något ytterligare tillfälle. Ett sådant var inför försäljningen av bostadsrätten. Hon undrade då om hon kunde fullfölja försäljningen av bostadsrätten, trots att det slutliga förvaltarskapet var överklagat av ÖFN. Även denna kontakt hade sannolikt med fördel hanterats av ÖFN, men när ÖFN inte ville besvara hennes frågor så framstod det inte som rimligt att också jag skulle vägra svara på hennes frågor.

[...]

Vilka rättsliga möjligheter som finns att tillgå för att få in ett läkarintyg eller annan likvärdig utredning när den enskilde inte vill medverka till sådana åtgärder.

Problemet med att få fram ett läkarintyg är inte unikt, men frågan ställdes här på sin spets eftersom tingsrätten hade egna förstahandsuppgifter om [NN], vilket gjorde att det framstod som orimligt att – som ÖFN föreslog – avslå förvaltarskapet med hänvisning till bristen på utredning.

Frågan om hur läkarintyg kan inhämtas är belyst i bl.a. NJA 2014 s. 731 p. 10, där Högsta domstolen uttalade följande:

För att möta domstolens behov av läkarintyg är enligt 6 kap. 9 § patientsäkerhetslagen (2010:659) en läkare, som är verksam inom den offentligt bedrivna hälso- och sjukvården, under vissa förutsättningar skyldig att utföra undersökningar och ge utlåtanden över dessa, se 3 kap. 1 § 3, 5 kap. 2 § och 8 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2005:29) om utfärdande av intyg inom hälso- och sjukvården m.m.

Den av Högsta domstolen anvisade metoden hade emellertid inte fungerat. Läkarna på den vårdenhet som [NN] var listad vid, var inte beredda att begära handräckning för att genomföra en läkarundersökning.

För egen del anser jag att den metod som använts här är rimlig och fullt acceptabel. Jag har fått uppfattningen att ÖFN anser att inhämtande av läkarintyg faller utanför en förvaltares behörighet. Frågan om förvaltarskapets gränser är belyst i olika sammanhang. På senare tid berörs den vid införandet av bestämmelsen i 12 kap. 2 § tredje stycket föräldrabalken (se prop. 2016/17:30 ss. 29 f.) Det mest träffande förarbetsuttalandet finns måhända i prop. 1987/88:124 s. 172, där det uttalades att

[i] de fall då förvaltaren har förordnats att representera huvudmannen i någon icke ekonomisk fråga, t.ex. rörande den sociala vårdlagstiftningen, bör huvudmannen ofta kunna tillerkännas en viss självständighet. Risken för negativa konsekvenser av kolliderande rättshandlingar på det området torde vara försumbar med hänsyn till den officialprövning som åligger sociala myndigheter m.fl.

I allmänhet bör huvudmannen också själv få bestämma i frågor som rör hans boende liksom innehållet i erbjuden vård. En förvaltare bör således i normala

fall inte företräda huvudmannen när det gäller frågor om samtycke till t.ex. operativa ingrepp. Detta hindrar naturligtvis inte att man från bl.a. vårdinrättningars sida inhämtar förvaltarens synpunkter.

Också betänkandet SOU 2015:80 belyser frågan. På sidan 411 anges att

Av förarbetena (beträffande förvaltare) framgår att i allmänhet bör den enskilde själv få bestämma i frågor som rör innehållet i erbjuden vård, men detta hindrar inte att man inhämtar förvaltarens synpunkter. God man eller förvaltare har inte heller getts någon särskild roll inom ramen för det allmänna regelverket avseende hälso- och sjukvården och tandvården. Personer som saknar förmåga att själva ta ställning i frågor om samtycke till vård torde därför, enligt gällande regler, sällan kunna få hjälp av en god man eller förvaltare i dessa frågor.

Att gränsdragningen för förvaltares behörighet är extra svår i frågor om sjukvård hänger samman med att de tangerar grundläggande fri- och rättigheter, som skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp (2 kap. 6 § regeringsformen). Med det sagt måste det rimligen beaktas att det som är aktuellt här är en *mycket enkel läkarundersökning*, utan några som helst fysiska provtagningar eller andra ingrepp. Enligt min bedömning bör det utan vidare anses ligga inom en förvaltares behörighet att sammanföra sin huvudman med en läkare, så att en okomplicerad men nödvändig läkarundersökning kan genomföras.

Avslutande anmärkningar

Avslutningsvis finns det anledning att påpeka att om det inte går att få ett läkarintyg, så måste domstolen avgöra frågan på något annat underlag. En lösning, skisserad av Mikael Mellqvist i den artikel som jag hänvisade till i det föregående, skulle vara att domstolen baserar sitt avgörande på exempelvis uppgifter från anhöriga, lämnade vid förhör vid tingsrätten. Det hade knappast varit en mer rättssäker ordning än den som använts i ärendet. Om domstolen i det aktuella ärendet grundat sitt avgörande på uppgifter från de närmast anhöriga, så hade med all sannolikhet ett förvaltarskap anordnats.

En sak är säker: Att låta brister i utredningen gå ut över de hjälpbehövande kan inte vara rätt väg att gå. Det skulle inte bara vara juridiskt felaktigt, utan skulle också innebära ett svek mot några av samhällets allra svagaste.

Lagmannen BB redovisade i huvudsak följande bedömning.

Telefonsamtalet med Överförmyndarnämnden den 19 november 2024

— — —

AA har i sitt bifogade yttrande anført att samtalet handlade om läkarintyget och att syftet från AA:s sida var att efterhöra varför det dröjde med intyget. Försäljningen av bostadsrätten var enligt AA inte i sig en fråga vid samtalet. Min kommentar – för det fall samtalet i stället har haft detta innehåll – är att det ligger inom ramen för tingsrättens ansvar i ärendet att inhämta ett läkarintyg och att detta kan göras genom ett uppdrag till Överförmyndarnämnden (11 kap. 17 a § FB). Att följa upp ett sådant föreläggande med ett telefonsamtal framstår därmed inte som omotiverat.

Föreläggandet till Överförmyndarnämnden den 13 januari 2025

— — —

Att förelägga Överförmyndarnämnden att inkomma med utredning i ärendet, t.ex. ett läkarintyg, faller inom ramen för tingsrättens ansvar i ärendet (11 kap. 17 a § FB). Det aktuella föreläggandet innehåller emellertid formuleringar som vanligen inte förekommer i förelägganden från en domstol.

Vad gäller bedömningen kring saklighet och opartiskhet hänvisar jag till min avslutande kommentar. Detsamma gäller vad jag där anför om möjligheterna för tingsrätten att inhämta läkarintyg.

Föreläggandet till den interimistiskt förordnade förvaltaren den 28 januari 2025 och övriga kontakter som förevarit med förvaltaren

I 11 kap. 16 § andra stycket FB räknas upp den krets av personer och myndigheter från vilken tingsrätten ska inhämta yttranden om det inte är obehövt, alternativt om det behövs. Förvaltaren nämns inte i bestämmelsen. Något positivt lagstöd som grund för att förelägga en förvaltare på det sätt som AA har gjort finns således inte. I den frågan kan jag bara hänvisa till AA:s egna yttrande, av vilket framgår att ett sådant föreläggande enligt hans mening rymms inom ramen för gällande rätt.

Föreläggandet har enligt AA föregåtts av en telefonkontakt med förvaltaren där han informerade henne om det kommande föreläggandet och förklarade att detta inte skulle vara förenat med något äventyr och att hon därför kunde låta bli att följa detsamma.

Föreläggandet är utformat på ett sätt som avviker från de förelägganden domstolar normalt beslutar. I föreläggandet berörs därtill frågor som faller utanför tingsrättens uppdrag och ansvar i ett ärende om förvalterskap. Trots den muntliga kontakten mellan AA och förvaltaren inför att föreläggandet beslutades kan det finnas en risk att förvaltaren ser sig som skyldig att utföra det som tingsrätten efterfrågar, även om en sådan skyldighet inte följer av lag. Begäran kan möjligen också riskera att försätta förvaltaren i en intressekonflikt mot bakgrund av bestämmelsen i 12 kap. 2 § tredje stycket FB.

Jag hänvisar i övrigt till min avslutande kommentar.

Vilka rättsliga åtgärder som finns att tillgå för att få in ett läkarintyg eller annan likvärdig utredning när den enskilde inte vill medverka till sådana åtgärder

I 11 kap. 16–17 a §§ FB framgår de rättsliga förutsättningarna för att inhämta utredning i ärenden om anordnande av förvalterskap. Med stöd av 17 § har tingsrätten möjlighet att inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Tingsrätten kan enligt 17 a § FB uppdra åt överförmyndaren att ge in sådan utredning till tingsrätten.

Det är tingsrättens uppfattning att det utöver de nämnda bestämmelserna saknas rättsliga förutsättningar för att inhämta utredning i ärenden om anordnande av förvalterskap. Om den enskilde inte vill medverka till upprättandet av ett läkarintyg och annan likvärdig utredning så som journalutdrag eller yttrande från vårdinrättning saknas, får ansökan därför prövas på det befintliga underlaget. Den nu beskrivna ordningen kan leda till avgöranden som i och för sig är formellt riktiga, men som från en materiell utgångspunkt framstår som otillfredsställande.

Avslutande kommentar

Av AA:s egna yttrande framgår att hans beslut och kontakter i ärendet har sin grund i tingsrättens utredningsskyldighet enligt 12 § lagen (1996:242) om domstolsärenden. När Överförmyndarnämnden inte har kunnat ta fram det underlag som tingsrätten har efterfrågat har AA i stället försökt inhämta underlag på annat sätt. Att avgöra ärendet på ett bristfälligt underlag har för AA inte varit något alternativ.

De åtgärder tingsrätten vidtar inom ramen för utredningsskyldigheten måste naturligtvis vila på laglig grund. Åtgärderna får heller inte vidtas på den grunden att tingsrätten driver ärendet i en viss riktning eller att den ansvariga domarens egna övertygelse om vilket slutresultatet bör bli kommer att styra handläggningen. Om så skulle vara fallet strider handläggningen mot kravet på saklighet och opartiskhet i 1 kap. 9 § regeringsformen. Även om åtgärderna inte skulle ha ett sådant syfte måste naturligtvis handläggningen genomföras på ett sådant sätt att den inte kan uppfattas som annat än saklig och opartisk, vilket naturligtvis är särskilt viktigt när det kommer till formella förelägganden men naturligtvis också i kontakter av mer informell karaktär.

AA:s egna överväganden, syften och intentioner kring de åtgärder han vidtagit i ärendet framgår utförligt av hans yttrande till vilket jag hänvisar.

Jag vill avslutningsvis peka på den svårighet som det befintliga regelverket medför när det medicinska underlaget i ett ärende om anordnande av förvaltarskap är bristfälligt. Att utredningsskyldigheten i detta avseende är långtgående framgår tydligt av Högsta domstolens avgörande från 2014 (NJA 2014 s. 731). Tingsrättens möjligheter att fullfölja sin utredningsskyldighet och komplettera underlaget framstår emellertid i praktiken som begränsade.

Rättslig reglering

Domstolar ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saklighet och opartiskhet (se 1 kap. 9 § regeringsformen). Bestämmelsen omfattar inte bara hur en sak rent faktiskt har handlagts och vilka verkliga skäl som ligger bakom ett beslut eller annat handlande från en myndighet, utan även hur en myndighets eller en tjänstemans agerande har uppfattats är av betydelse. Man talar därför ibland om en subjektiv och en objektiv sida av bestämmelsen. Med den subjektiva sidan menas hur myndigheten själv anser sig ha agerat, medan den objektiva sidan avser hur myndighetens agerande kan uppfattas utifrån. Redan risken för att andra kan uppfatta att saklighet och opartiskhet inte iakttas är alltså tillräcklig för att handlandet ska kunna anses strida mot grundlagens krav. Myndigheter, och dess företrädare i tjänsten, bör således agera på ett sätt som inte ger intryck av att de är osakliga eller partiska. (Se Bull och Sterzel, Regeringsformen – en kommentar, 2023, JUNO, s. 57 och bl.a. JO 2020/21 s. 515, dnr 7815-2018.)

Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande är ur stånd att vårda sig eller sin egendom, får rätten besluta att anordna förvaltarskap för honom eller henne. Förvaltarskap får dock inte anordnas, om det är tillräckligt att godmanskap anordnas eller att den enskilde på något annat, mindre ingripande sätt får hjälp. (Se 11 kap. 4 och 7 §§ första stycket föräldrabalken.)

Förvaltaren har inom ramen för förvaltaruppdraget ensam rådighet över den enskildes egendom och företräder denne i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget (se 11 kap. 9 § första stycket föräldrabalken). Förvaltaren ska omsorgsfullt fullgöra sina skyldigheter och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde (se 12 kap. 3 § föräldrabalken).

Innan rätten anordnar förvaltare ska den inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Rätten får uppdra åt överförmyndaren att inhämta sådan utredning. (Se 11 kap. 17 och 17 a §§ första stycket föräldrabalken.)

En läkare i den offentligt bedrivna vården är i viss utsträckning skyldig att utföra undersökningar och ge utlåtanden över dessa på begäran av domstol eller överförmyndare (se 6 kap. 9 § patientsäkerhetslagen [2010:659]). Enligt Socialstyrelsens föreskrifter på området ska ett intyg som huvudregel utfärdas efter en undersökning av intygspersonen (se 5 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården [HSLF-FS 2018:54]). Det finns inga lagliga möjligheter för en tingsrätt eller en överförmyndare att tvinga någon att låta sig undersökas mot sin vilja i syfte att ett intyg ska kunna utfärdas.

Var och en är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp samt mot husrannsakan och liknande intrång (se 2 kap. 6 § första stycket regeringsformen). En begränsning av detta skydd får endast ske genom lag (se 2 kap. 20 § regeringsformen).

Bedömning

Inledning

Klagomålen i ärendet rör AA:s handläggning av ett ärende om anordnande av förvaltare och åtgärder han vidtagit i samband med att ett läkarintyg skulle inhämtas beträffande NN.

Telefonsamtalet till Överförmyndarnämnden Malmö Stad

Den 19 november 2024 ringde AA tillsammans med NN:s pappa upp en handläggare vid Överförmyndarnämnden Malmö Stad. Enligt en tjänsteanteckning upprättad av överförmyndarnämnden var AA upprörd över att NN:s bostadsrätt ännu inte var såld och ville att överförmyndarnämnden skulle verka för att så skulle ske. Av tjänsteanteckningen framgår även att frågan om inhämtande av läkarintyg berördes. AA har uppgett att samtalet handlade om läkarintyget. Enligt honom gav han uttryck för att det vore orimligt att negligera NN:s hjälpbehov med hänvisning till att denne inte tog önskade kontakter med omvärlden och han sa att tingsrätten och överförmyndarnämnden med fog skulle framstå i dålig dager om de inte lyckades säkerställa att personen fick den hjälp han behövde.

Jag konstaterar att uppgifterna om vad som närmare sades under samtalet delvis går isär. Det är dock utrett att samtalet i vart fall handlade om hur ett läkarintyg skulle kunna inhämtas. Det står även klart att samtalet, på AA:s initiativ, skedde tillsammans med NN:s pappa. Pappan hade vid denna tidpunkt framfört ett yrkande om att förvaltare skulle anordnas för NN och var således NN:s motpart i ärendet.

En domare får aldrig uppträda så att hans eller hennes opartiskhet kan sättas i fråga. I det ligger att domaren måste vara varsam med vilka åtgärder som vidtas, både till sätt och innehåll. Jag har förståelse för att AA ansåg att det var angeläget att ett läkarintyg kunde tillföras utredningen. Även med beaktande av ärendetypens speciella karaktär kan lämpligheten av att en domare tillsammans med en annan part i ärendet ringer till överförmyndaren i syfte att få till stånd en åtgärd som den enskilde motsätter sig ifrågasättas. En sådan åtgärd riskerar ur ett objektivt perspektiv att uppfattas som att domaren agerar tillsammans med en av parterna. Detta gäller även när syftet med samtalet, enligt vad som framkommit, är föranlett av en önskan att hjälpa den enskilde. Samtalet till överförmyndarnämnden kan alltså uppfattas som att AA inte var opartisk. Det har även av AA:s egna uppgifter framkommit att han i samtalet uttryckte sig i värderande ordalag, vilket ytterligare kan ha förstärkt det intrycket. Han kan därför inte undgå kritik.

Det har inte gått att utreda vad som i övrigt togs upp i samtalet, varför det inte föranleder någon kritik från min sida.

Föreläggandet till förvaltaren att inkomma med läkarintyg

Efter att överförmyndarnämnden inte hade lyckats få fram ett läkarintyg förelade AA den 28 januari 2025 den interimistiskt förordnade förvaltaren att inkomma med läkarintyg. Enligt AA hade föreläggandet föregåtts av ett telefonsamtal med förvaltaren där han upplyste henne om att hon kunde låta bli att följa föreläggandet. Jag ifrågasätter i och för sig inte detta.

Som tingsrätten har angett i sitt yttrande finns det enligt 11 kap. 16–17 a §§ föräldrabalken inget positivt lagstöd för att förelägga en förvaltare att inkomma med ett läkarintyg. Däremot finns det som utgångspunkt inte något formellt hinder att förelägga en part att komma in med utredning i ett visst avseende, under förutsättning att ansvaret för utredningen inte flyttas över till parten (se NJA 2014 s. 731, p. 12). Detta bör gälla även när parten är ställd under förvaltarskap och föreläggandet ställs till parten genom förvaltaren. Det framstår därtill som en självklarhet att en interimistiskt förordnad förvaltare ofta har värdefull information att lämna inför tingsrättens avgörande och därför hörs i fråga om huruvida slutligt förvaltarskap ska anordnas för den enskilde.

Trots den nämnda utgångspunkten ska följande sägas. Rättsfallet NJA 2014 s. 731 avsåg ett ärende om upphörande av förvaltarskap som hade initierats av den enskilde. I förevarande ärende var det fråga om ifall förvaltarskap skulle anordnas för NN, som motsatte sig förvaltarskap. Jag anser inte att det är givet att det även i en sådan situation är lämpligt att förelägga den enskilde att inkomma med ett läkarintyg. Under alla förhållanden måste en sådan åtgärd föregås av noggranna överväganden.

I förevarande fall var föreläggandet emellertid inte riktat till NN genom förvaltaren, utan föreläggandet att inkomma med läkarintyg var ställt direkt till förvaltaren i denna egenskap. Som tingsrättens lagman angett var föreläggandet utformat på ett sätt som avviker från de förelägganden domstolar normalt beslutar. Föreläggandet kan inte uppfattas på något annat sätt än att det gav uttryck för vad AA ansåg att förvaltaren skulle göra. Jag delar lagmannens uppfattning att det, trots telefonkontakten med förvaltaren, fanns en risk för att förvaltaren uppfattade sig som skyldig att göra det som stod i föreläggandet. Jag tar här fasta på att det angavs i föreläggandet att ”Det framstår inte som acceptabelt att låta bli att slutligt förordna förvaltare med hänvisning till att det är svårt att få fram ett läkarintyg, särskilt som oviljan att ha kontakt med omvärlden kan antas vara en del av en förmodad sjukdomsbild”.

AA:s instruktioner har, även om de skett av välvilja, inte heller respekterat förvaltarens uppdrag att själv avgöra vad som bäst gagnar den enskilde.

Föreläggandet kan inte förstås på annat sätt än att AA ansåg att förvaltaren borde se till att en läkarundersökning genomfördes av NN mot dennes vilja. I vilken mån en förvaltare över huvud taget kan samtycka till läkarundersökningar för den enskildes räkning måste betraktas som osäkert.

I allmänhet bör huvudmannen själv få bestämma i frågor som rör hans boende och innehåll i erbjuden vård. En förvaltare kan därför inte företräda huvudmannen när det gäller frågor om samtycke till t.ex. operativa ingrepp (se prop. 1987/88:124, s. 172). När den enskilde saknar förmåga att uttrycka sin mening i sådana frågor är det förvaltaren ensam som bestämmer om vård är nödvändig och, om så bedöms vara fallet, beslutar om inriktningen av vården tillsammans med vårdansvariga (se NJA 2021 s. 1181, p. 8).

En förvaltares inställning till psykiatrisk tvångsvård är inte heller avgörande för frågan om vård kan ske med samtycke (se prop. 1990/91:58, s. 242). Även inom andra områden av personlig karaktär är förvaltaren inte behörig att företräda den enskilde annat än under mycket speciella omständigheter (se 12 kap. 2 § tredje stycket föräldrabalken samt NJA 2021 s. 547 II och NJA 2021 s. 1181).

Därutöver är det t.ex. oklart om en förvaltare är behörig att för den enskildes räkning ansöka om insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade när den enskilde motsätter sig insatsen (se Högsta förvaltningsdomstolens beslut om prövningstillstånd den 15 oktober 2025 i mål nr 2026-25).

Mot bakgrund av det just sagda är det min uppfattning att AA:s information till förvaltaren att hon kunde fatta ”alla sorters beslut” åt NN samt ”utan vidare” beställa en låssmed till NN:s lägenhet och åka dit med en läkare var direkt felaktig. Detta besked präglades inte av respekt för NN:s integritet och kom i

konflikt med hans rätt att, mot sin vilja, inte utsättas för kroppsligt ingrepp eller husrannsakan och liknande intrång.

Föreläggandet till förvaltaren medförde en risk för att förvaltaren ansåg sig skyldig att följa det. Det gav även felaktigt sken av att förvaltaren utan närmare överväganden och med långtgående medel kunde tvinga den enskilde till en läkarundersökning för att ett läkarintyg skulle kunna utfärdas. Genom att utforma föreläggandet som han gjorde har AA inte levt upp till kravet på saklighet.

Härutöver hade AA kontakter med förvaltaren på telefon. Av vad som framkommit handlade dessa dels om det som kom på pränt i föreläggandet, dels om försäljningen av bostadsrätten. Min syn på de frågor som angavs i föreläggandet har redovisats ovan. Frågan om hur förvaltaren skulle förfara med försäljningen av NN:s bostadsrätt låg helt utanför AA:s uppdrag att besvara. Att en domare ger råd till en förvaltare avseende åtgärder som det åligger förvaltaren att besluta om riskerar ur ett objektivet perspektiv att uppfattas som att domaren inte är opartisk i förhållande till den enskilde. AA:s agerande har därför inte uppfyllt kravet på opartiskhet.

Utformningen av föreläggandet och telefonkontakterna med förvaltaren har inte levt upp till regeringsformens krav på saklighet och opartiskhet, och AA förtjänar kritik för det. Jag ser allvarligt på det inträffade, särskilt eftersom förvaltaren också följde AA:s instruktioner i föreläggandet.

Föreläggandet till Överförmyndarnämnden Malmö Stad

Den 25 november 2024 avstyrkte Överförmyndarnämnden Malmö Stad att förvaltarship skulle anordnas för NN med hänsyn till att möjligheterna att inhämta ett läkarintyg var uttömda. Den 13 januari 2025 förelade AA på nytt överförmyndarnämnden att inkomma med ett läkarintyg avseende NN.

I föreläggandet hänvisar AA till att förvaltaren har rätt att besluta i de frågor som rör NN:s ekonomiska förhållanden och dennes person samt att det under sådana förhållanden inte kan vara särskilt svårt att skaffa fram ett läkarintyg.

Jag hänvisar till det som anförts under föregående rubrik och kan konstatera att även föreläggandet till överförmyndarnämnden gav intryck av att AA:s uppfattning var att förvaltaren kunde, och borde, besluta om läkarundersökning för NN:s räkning. Varken detta innehåll eller tonen i föreläggandet uppfyller kraven på saklighet. AA kritiserar för detta.

Avslutande uttalanden

Som framgår direkt av bestämmelsen i 11 kap. 17 § föräldrabalken är det inget absolut krav att ett läkarintyg ska tillföras utredningen, även om det regelmässigt bedöms som nödvändigt. Det saknas därtill lagliga medel för en domstol att tvinga en enskild att medverka till en läkarundersökning, när en

sådan utgör en förutsättning för att ett läkarintyg ska kunna utfärdas. Jag har, precis som Malmö tingsrätt redovisat i sitt yttrande, förståelse för att en tingsrätt kan hamna i en svår situation när det inte går att inhämta ett läkarintyg och ärendet därmed riskerar att få en materiellt oriktig utgång på grund av denna brist i utredningen. En tingsrätt måste dock respektera gränserna för de lagliga möjligheterna att få fram ett läkarintyg. Jag kan konstatera att så inte skedde i det här fallet.

Det som i övrigt kommit fram i ärendet ger inte anledning till någon åtgärd eller något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av chefsJO Erik Nymansson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Beatrice Norin har föredragit ärendet och byråchefen Stefan Nyman har deltagit i beredningen.